

03.12.1997 року – Адміністрація Міністерства оборони України). Опис 19071. Спр.11. – Директиви Міністра оборони України (оригінали) та матеріали до них № Д-1 – № Д-38. 11. Марченко О. З випускниками спецфакультету мені доводилось зустрічатися у В'єтнамі, Лаосі, Кампучії та Афганістані // Армія України. – 2004. – 18 листопада. 12. Хованець М.І. Спеціально-стройова підготовка військового диригента: Навч.-метод. посібник. – Львів: ЛВІ, 2005. – 150 с. 13. Гишка І.С. Методика формування та вдосконалення звукотворчих компонентів виконавського апарату трубача: Метод. посібник. – Львів: ЛВІ, 2006. – 79 с. 14. Ваврик Р. В. Праця над вправами та етюдами: Методичні рекомендації з курсу "Фортепіано" для курсантів і студентів військово-диригентської кафедри. – Львів: Добра справа, 2007. – 23 с.

УДК 355.48: 37(477)»1991/2007

Г.О. Гозуватенко

Військовий інститут Сухопутних військ
Національного університету "Львівська політехніка"

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА КОМПЛЕКТУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ПРОФЕСІЙНОЇ СЛУЖБИ

© Гозуватенко Г.О., 2008

Розкрито головні чинники, що впливають на комплектування Української армії військовослужбовцями професійної служби.

Opening the main factors, what influences on complete of Ukrainian army by military men of professional service.

Дослідження історичного процесу становлення і розвитку Збройних сил України та їх перехід на контрактну основу, розкриття головних чинників, що впливають на комплектування Української армії військовослужбовцями професійної служби обумовлюють **актуальність роботи.**

Наукова новизна полягає у подальшому розвитку визначення та обґрунтування напрямків удосконалення механізму управління комплектуванням Збройних сил України за контрактом.

Аналіз досвіду найбільш розвинутих країн світу, які вже мають професійні Збройні сили або їх створюють, свідчить про те, що перехід до їх комплектування військовослужбовцями професійної служби є складним процесом, який потребує ретельної підготовки, великого часу та значних матеріальних затрат.

Розглянемо сутність комплектування ЗС України та основні чинники, що впливають на їх комплектування військовослужбовцями професійної служби. Існуючі документи свідчать про те, що комплектування ЗС України особовим складом – це установлена Конституцією, законами України система забезпечення потреб ЗС в особовому складі в мирний та воєнний час.

Комплектування ЗС України особовим складом передбачає виконання цілої низки заходів, основними з яких є:

- визначення нормативно-правової бази щодо призову громадян на військову службу;
- відбір контингенту для проходження військової служби з військового резерву людських ресурсів та призов на військову службу;
- визначення порядку комплектування;
- реалізація принципів і способів комплектування;
- персональне призначення офіцерів та посадове призначення рядового, сержантського (старшинського) складу у військах (силах).

Основним завданням комплектування ЗС України особовим складом в мирний час є повне та якісне укомплектування військ (сил) та інших військових формувань особовим складом за штатами мирного часу та накопичення в запасі військовонавчених ресурсів [1, 2].

На комплектування ЗС України особовим складом впливають зовнішні та внутрішні чинники.

До зовнішніх чинників належать:

- тенденція розвитку військово-політичної ситуації та можливі зміни рівня воєнної небезпеки;
- характер можливих збройних конфліктів у майбутньому, форми і способи застосування в них військ (сил);
- розвиток збройних сил суміжних держав, їх озброєння та військова техніка.

До внутрішніх чинників належать:

- економічний (економічний стан держави та перспективи його розвитку, економічна політика держави стосовно ЗС України);
- соціальний;
- демографічний;
- нормативно-правовий;
- морально-психологічний.

Розглянемо внутрішні чинники, що впливають на комплектування ЗС України особовим складом.

Воєнна безпека держави визначається внутрішнім валовим продуктом (ВВП). Обсяг ВВП на душу населення в нашій країні, за даними зарубіжних аналітиків, у 30 разів нижчий, ніж у середньому у Європейському Союзі [12].

Аналіз залежностей свідчить, що Міністерство фінансів України жодного разу не виконало повною мірою вимог нормативних актів, прийнятих в оборонній сфері, з питань фінансування ЗС України. Тому Міністерству оборони України доводиться самотужки дбати про підтримання на належному рівні боєздатності ЗС України та здійснювати пошук внутрішніх резервів, які майже вичерпані.

Порівняльний аналіз військових витрат у провідних країнах світу, суміжних державах та в Україні свідчить про те, що у нашій державі воєнний бюджет є найменшим (табл. 1) [23].

Таблиця 1

Порівняльний аналіз військових витрат у провідних, суміжних державах та Україні за 2004 рік

Країна	Воєнний бюджет, млрд.	% ВВП
США	469,0	4,1
Велика Британія	57,2	2,7
Франція	41,6	2,6
Німеччина	28,4	1,3
Туреччина	9,8	3,7
Польща	4,1	1,9
Румунія	1,277	2,3
Угорщина	1,37	1,64
Україна	0,9	1,67

У той самий час для виконання Державної програми розвитку ЗС України і переходу на військову професійну службу необхідно мати бюджетне фінансування ЗС України на рівні: 2008 рік – 2 % ВВП держави; 2009–2010 роки – 3 % ВВП; 2011 рік – 2 % ВВП [20].

Оскільки національна оборона є основним з напрямів видатків Держбюджету, то його зміни приводять до відповідних змін обсягів фінансування ЗС України. Однак коштів, що виділяються

згідно з Держбюджетом на національну оборону, не вистачає на задоволення не лише фінансових потреб в асигнуванні на оборону, а й навіть на задоволення мінімальних потреб ЗС. Внаслідок цього фінансування виконання запланованих заходів здійснюється не ритмічно та не у повному обсязі [20, 21].

Отже, видатки на оборону сьогодні не забезпечують належного рівня обороноздатності держави та вкрай негативно впливають на комплектування військ (сил) військовослужбовцями професійної служби.

Комплектування ЗС України військовослужбовцями професійної служби потребує необхідного фінансового обґрунтування та реального матеріально-технічного забезпечення, значного збільшення фінансових витрат.

Враховуючи вищезазначене, стає зрозумілим, що економічний чинник є одним з визначальних для розвитку ЗС України загалом та комплектування їх особовим складом зокрема.

Негативно впливає на стандарти життя людей безробіття. За даними досліджень, проведених Держкомстатом України, рівень безробіття має тенденцію до підвищення: частка безробітних, які перебували на обліку у державній службі зайнятості, у чисельності працездатного населення у працездатному віці на початок 1998 року становила 2,3 %, у 2003 році – 3,7 %, у 2004 році – 4,3 %, у 2006 році – 5 %. При цьому надзвичайно негативною ознакою безробіття в Україні є те, що близько третини (30 %) безробітних становить молодь 18–25 років, тобто потенційні кандидати для комплектування ЗС України особовим складом. Сьогодні за рівнем безробіття Україна посідає одне з перших місць в Європі.

Зростання безробіття не лише призводить до зниження рівня благополуччя громадян, але і зумовлює поширення міграційних процесів серед населення.

Істотно впливає на процес комплектування військ (сил) особовим складом стан здоров'я громадян України. Обстеження стану здоров'я населення виявило, що його показники характеризуються стійкою тенденцією до погіршення. За даними Українського інституту суспільного здоров'я, в державі тільки 4,4 % чоловіків і 2,9 % жінок працездатного віку мають високі показники здоров'я, а поширеність хвороб серед підлітків зросла протягом останніх років в 1,7 раза.

Усе це негативно впливає на якість військового резерву людських ресурсів, за рахунок якого комплектуються ЗС України військовослужбовцями професійної служби.

Одним із найважливіших чинників, що впливають на рівень повноти та якості укомплектування ЗС України особовим складом, є рівень заробітної плати населення, яка завжди була основним джерелом доходу.

У січні–вересні 2007 року середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників становила 1288 грн, що у 2,9 раза перевищує рівень мінімальної заробітної плати (440 грн), та 2,3 раза – рівень прожиткового мінімуму для працездатної особи (561 грн). Порівняно з відповідним періодом 2006 року розмір середньої заробітної плати збільшився на 28,3 %.

Реальна заробітна плата у січні – вересні 2007 року порівняно з відповідним періодом 2006 року збільшилась на 12,2 % [16].

Разом з тим рівень заробітної плати і реальних доходів населення був і є недостатнім в умовах значної інфляції.

На комплектування Збройних сил України особовим складом, крім соціально-економічних причин, значною мірою впливає демографічна ситуація в Україні (табл. 2) [4].

Загострення в Україні демографічної ситуації створює реальну загрозу національним інтересам і безпеці держави, ускладнює проблему формування призовних контингентів.

Підтвердженням цього є те, що якщо у 1999 році народжуваність в Україні перевищувала смертність, то у 2003 році людей померло на 373 тис. більше, ніж народилось. За останні 10 років чисельність населення зменшилась на 4,5 млн. осіб. Сумарний показник народжуваності зменшився з 1,9 дитини у 1989 році до 1,1 у 2001 році, а в містах – з 1,8 до 0,9.

На 1 грудня 2006 року в Україні, за оцінкою, проживало 46667,6 тис. осіб. Упродовж січня–листопада 2006 року кількість населення зменшилась на 261,9 тис. осіб, або на 6,1 особи на 1000 населення. Загальне зменшення населення відбулось виключно за рахунок природного скорочення –

273,6 тис. осіб, у той час, як міграційний приріст населення становить 11,9 тис. осіб. Порівняно з січнем–листопадом 2005 року природне скорочення зменшилось на 51,8 тис. осіб (табл. 2).

Таблиця 2

Демографічні показники України

Демографічні показники, тис. осіб	Роки							
	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Кількість народжених	762,8	657,2	492,9	467,2	442,6	419,2	389,2	385,1
У тому числі у сільській місцевості	246,5	214,3	184,5	176,1	167,6	160,5	149,8	–
Кількість померлих	617,6	629,6	792,6	776,7	754,2	719,9	739,2	–
У тому числі у сільській місцевості	284,2	272,5	316,2	315,9	309,7	294,4	299,2	–
Природний приріст	145,2	27,6	–299,7	–309,5	–311,6	–300,7	–350,0	–
У тому числі у сільській місцевості	–37,7	–58,2	–131,7	–139,8	–142,1	–133,9	–149,4	–

Зменшення природного скорочення у січні–листопаді є результатом як збільшення кількості народжених за цей період на 32,8 тис. осіб порівняно з відповідним періодом 2005 року, так і скорочення кількості померлих на 19,0 тис. осіб.

Порівняно з січнем–листопадом 2005 року міграційний приріст населення збільшився з 3,5 тис. осіб до 11,9 тис. осіб. Кількість прибулих на постійне проживання зросло з 35,7 тис. осіб до 39,2 тис. осіб, а кількість вибулих, навпаки, скоротилась – з 32,2 тис. осіб до 27,3 тис. осіб.

Серед прибулих 78 % становили іммігранти з країн СНД і 22 % – з інших країн. Серед вибулих 71 % виїхали до країн СНД, а 29 % – до інших країн [8].

На 1 жовтня 2007 року в Україні, за оцінкою, чисельність наявного населення становила 46446,1 тис. осіб. Упродовж січня–вересня 2007 року кількість населення зменшилась на 200,0 тис. осіб, або на 5,7 особи на 1000 населення.

Загальне скорочення населення відбулось винятково за рахунок природного скорочення – 209,5 тис. осіб, у той час, як міграційний приріст населення становив 9,5 тис. осіб. Іммігранти з країн СНД становили 80,2 % від загальної кількості прибулих, тоді як іммігранти з інших країн – лише 19,8 %. Серед вибулих 68,9 % виїхали до країн СНД і 31,1 % – до інших країн [19].

Аналітики вважають, що до 2026 року чисельність населення в Україні може зменшитись до 43,3 млн. осіб (за оптимістичним варіантом) чи навіть до 40,3 млн осіб (за песимістичним варіантом), унаслідок чого значно зменшиться база для формування призовних контингентів.

Крім того, негативний вплив на молодь мають такі чинники, як: тривала розлука з батьками, близькими; побутові проблеми; низький престиж військової служби та побоювання принижень у Збройних силах.

Отже, можна зробити **висновки**, що одним з важливих чинників, що безпосередньо впливає на комплектування ЗС України військовослужбовцями професійної служби, є економічний стан країни та перспективи його розвитку, економічна політика держави щодо Збройних сил України. Вплив економічного чинника проявляється у здатності держави надати гарантії щодо соціально-правового забезпечення на відповідному рівні для тих, хто проходить військову службу у ЗС України, та впливає на демографічну ситуацію, соціальні процеси, морально-психологічний стан військовослужбовців.

Проблема становлення, реформування, розвитку та реорганізації Збройних сил України, співвідношення в ній соціальної і національної складових та їх вплив на боротьбу за державність України в сучасній історичній літературі висвітлена явно недостатньо. Цілісне дослідження визначеного питання до теперішнього часу не стало об'єктом дослідження іноземних та вітчизняних істориків. Саме з огляду на такий стан речей здійснено спробу наукового розгляду цієї теми.

З набуттям Україною незалежності та початком формування власних Збройних сил питання їх становлення та розвитку знайшло висвітлення в багатьох вітчизняних виданнях.

Свою увагу на минувшині Української армії та її сучасних проблемах будівництва у динаміці зосередив в своїй роботі „Збройні сили України двадцятого століття” А. Папкіян [13]. Він аргументовано доводить доцільність переходу українського війська на професійну основу. І це підтверджується дискусією, що розгорнулася на державному рівні у листопаді 1999 року стосовно принципів комплектування Української армії, де Верховний Головнокомандувач Збройних сил України – Президент України – під час розширеного засідання колегії Міністерства оборони України загострив на цьому увагу.

Окремі аспекти розвитку Збройних сил України, їх реформування та реорганізації у професійну армію висвітлили в своїх роботах і такі відомі військові діячі, як М. Матюх, В. Радецький, В. Шкідченко, О. Затинайко, О. Кузьмук, А. Гриценко та ін. [11; 14; 24; с. 6; 10; с. 4].

Проте усі ці роботи, як показує їх аналіз, переважно мають лише інформаційно-фактологічний, полемічний характер, що дає нам підстави для подальшого воєнно-історичного пошуку суто оптимальних шляхів трансформації війська України.

На особливу увагу щодо дослідження проблем будівництва Збройних сил України на сучасному етапі заслуговують дисертації вітчизняних науковців, які зробили спробу в своїх роботах розглянути питання становлення в незалежній Україні Збройних сил як одного з найважливіших соціальних інститутів держави, комплектування його поступово за контрактом, формування нормативно-правової бази цього процесу.

Це, зокрема, наукові пошуки В. Чорного за темою: „Соціальні передумови концепції реформування Збройних Сил України” [22], де автором з'ясовується період створення, розвитку та подальшого реформування Збройних сил України тощо. Вагомість цієї праці полягає у широкому висвітленні впливу соціальних передумов на проект концепції майбутнього реформування Збройних сил України, який детально вивчено та проаналізовано.

Завдяки висновкам, які були зроблені цими авторами, автор окреслив процес „військового будівництва” як важливе соціально-історичне явище, комплекс матеріальних, духовних, інтелектуальних і правових ознак суспільства, що включає в себе не лише різні мистецтва, а й спосіб життя, основні правила людського буття, систему цінностей, традицій і вірувань.

Розгорнуту характеристику військового будівництва в Україні дано в науковій публікації М. Голика „Українські Збройні сили: історія становлення та розвитку”, де автор говорить про необхідність активізації зусиль науковців України щодо ефективних пошуків адекватної моделі створення майбутніх Збройних сил України для виконання як внутрішньодержавних завдань і оборони держави, так і вдосконалення нормативно-правової бази будівництва професійної вітчизняної армії.

Аналіз публікацій таких відомих вітчизняних істориків, як Л.Є. Дещинського, Л. Зінкевича, Л. Кривизюка, М. Перепелиці, В. Солдатенка, Г. Темка та ін. [5; 7; 9; 4; 15; 17], дають нам можливість констатувати, що соціальний розвиток держави, її національна безпека невід'ємні від боєздатності Збройних сил України.

Вони доводять, що в основі виникнення національних військових формувань лежить історія боротьби українського народу за свою незалежність, яка охоплює: давньослов'янський період, княжі часи (IX–XIII ст.), Добу українського козацтва (XIV–XVII ст.), період січово-стрілецького руху на Україні (XIX–XX ст.), радянський період (1917–1991 рр.). Дослідження цієї історії свідчить, що вона формувалася протягом усієї тривалої боротьби українського народу за свою незалежність: в ході давньослов'янського періоду, за княжих часів, в Добу козащини та в період

січово-стрілецького руху на початку ХХ ст. Кожен період мав свої історичні умови створення та підготовки військових формувань. Саме за цей час склалися головні принципи комплектування військ, які не втратили своєї актуальності і сьогодні.

Вивчення та аналіз усіх цих робіт дає нам можливість зазначити, що питання переведення українських Збройних сил на професійну основу набуває з кожним роком все важливішого значення. Завдяки цьому ми отримали можливість порівняти погляди науковців щодо військового будівництва в Україні, визначити характерні ознаки і особливості цього процесу, виявити його тенденції та закономірності тощо.

Загалом же аналіз історіографії дає підстави стверджувати, що проблема становлення Збройних сил України, їх розвитку та реорганізації на контрактній основі в період з 1991 до 2007 рр. не набула всебічного висвітлення в історичних дослідженнях. Не здійснений всебічний комплексний аналіз нормативно-правової бази військового будівництва Української армії, формування і розвитку її управлінської структури, не розкриті питання комплектування, підготовки кадрів, фінансування, забезпечення технікою та озброєнням, оснащення та спорядження тощо, не узагальнено досвід застосування миротворчих контингентів ЗС України, не висвітлено здобутки та проблеми діяльності керівних органів як держави, так і безпосередньо усіх силових відомств за усіма напрямками.

На думку автора, усе це підтверджує необхідність історичного дослідження усіх цих аспектів в узагальнюючому вигляді для врахування історичного досвіду в процесі подальшого вдосконалення системи будівництва Збройних сил України на контрактній основі.

1. Біла книга України 2005. Оборонна політика України. – К.: МО України, 2006. 2. Біла книга України 2006. Оборонна політика України. – К.: МО України, 2007. 3. Гриценко А.С., Перепелиця Г.М. Про функції воєнної організації держави // Наука і оборона. – 1999. – № 1. – С. 28–33. 4. Державна програма розвитку Збройних сил України на 2006 – 2011 роки (основні положення): Указ Президента України від 27 грудня 2005 р. № 1862-25м/2005. 5. Дециньський Л.Є. Збройні сили УНР доби Центральної Ради. – Львів, 1991. – 172 с. 6. Затинайко О. Збройні сили України – головний фактор незалежності держави // Військо України. – 1997. – № 9 – 12. – С. 4–7. 7. Зінкевич Л.В. Розпад російської армії та український військовий рух в умовах національної революції на Україні (березень 1917–лютий 1918 рр.): Дис... канд. іст. наук: 20.02.22. – Львів, 1995. – 207 с. 8. Концепція демографічного розвитку на 2005–2015 роки // Збірник урядових нормативних актів України. – 2004. – № 43. – 8–15 жовтня. 9. Кривизюк Л.П. Вишкіл та виховна робота в українських військах першого періоду Визвольних змагань 1917–1920 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22 // Військовий інститут при Національному університеті “Львівська політехніка”. – Львів, 2001. – 19 с. 10. Кузьмук О.І. Роль, місце виховної роботи, морально-психологічного забезпечення у реалізації завдань другого етапу Державної програми будівництва і розвитку Збройних сил України // Народна армія. – 1998. – 24 грудня. 11. Матюх М. Професійній армії в Україні бути! // Військо України. – 2001. – № 3–4. – С. 13–15. 12. Павленко М.П., Остапець О.М., Кузьменко Є.В. Формування бюджету Міністерства оборони України в межах короткострокового оборонного планування // Наука і оборона. – 2006. – № 1. – С. 24–25. 13. Папікян А.Л. Історія створення та розвитку органів виховної роботи Збройних сил України на етапі відновлення незалежності // Збірник наукових праць. – К.: ВГІНАОУ. – 2003. – № 1 (32). – С. 58–62. 14. Радецький В.Г. Боєготовність, дисципліна, професіоналізм – ознаки сучасної армії // Народна армія. – 1993. – 6 грудня. 15. Солдатенков В.Ф. Становлення української державності і проблема Збройних сил (березень – квітень 1918 р.) // Український історичний журнал. – 1992. – №5. – С. 38–51. 16. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року // Біла книга України. – К.: МО України, 2004. 17. Темко Г.Д., Томчук М.І. Військове виховання на Україні: історія розвитку та сучасні проблеми. – К.: Варта, 1996. – 102 с. 18. У дзеркалі статистики // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 220 (3633). – 23 листопада. 19. Урядовий кур'єр. – 2007. – № 15 (3428). – 26 січня. 20. У скільки обійдуться контрактники? // Дзеркало тижня. – 2007. – № 40 (669). 21. У дзеркалі статистики // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 220 (36330). – 23 листопада. 22. Чорний В.С. Методологічні засади

концепції реформування Збройних сил України. – К.: Міжнар. фін. агенція, 1998. – 42 с. 23. Шемаєв В.М. Тенденції і стан економічного забезпечення реформування та розвитку Збройних сил України в сучасних умовах // Гуманітарний вісник Збройних сил України. – 2006. – № 1(2). – С. 50–57. 24. Шкідченко В.П. Реформування та розвиток Збройних сил України: деякі аспекти теорії та практики // Народна армія. – 2002. – 6 грудня.

УДК: 324:355:342.841(477)

М.А. Бучин

Національний університет “Львівська політехніка”

СИЛОВІ СТРУКТУРИ ЯК СУБ’ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНОГО РЕСУРСУ ПІД ЧАС ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ В УКРАЇНІ

© Бучин М.А., 2008

Розглянуто особливість силових структур як суб’єкта адміністративного ресурсу. Показано роль силових структур у застосуванні адміністративного ресурсу під час різних виборчих кампаній незалежної України.

The specialities of security agencies as a subject of administrative recourse is examined in article. Author also showed the role of security agencies in using of administrative recourse during the different election campaigns of independent Ukraine.

Українська держава в умовах незалежності приступила до розбудови демократичного політичного режиму, одним з основних елементів якого є наявність вільних, чесних, змагальних виборів. Однак виборча практика в Україні свідчить про активне втручання органів державної влади у хід виборчих кампаній. Часто це особливо характерно для силових структур, які, маючи достатньо адміністративних важелів впливу, порушують норми законодавства, втручаючись у виборчий процес. Тому проблематика роботи є доволі актуальною, оскільки вивчення такого недемократичного явища сучасного політичного життя нашої держави, як адміністративний ресурс, з’ясування ролі силових структур під час виборів, допоможе краще зрозуміти це явище, уникнути ведення виборчої кампанії силовими недемократичними методами. Це, своєю чергою, сприятиме побудові в нашій державі демократичного політичного режиму.

Варто зазначити, що висвітлення цієї проблеми має переважно публіцистичний характер. Відсутні комплексні наукові дослідження, які вивчали б суть адміністративного ресурсу, з’ясовували б роль та місце силових структур у виборчих перегонах.

На нашу думку, адміністративний ресурс – це наявність у суб’єкта виборчого процесу через його належність до влади, додаткових ресурсів, які дають йому змогу здійснювати законний чи незаконний вплив на виборчий процес і волевиявлення виборців з метою досягнення особистих чи групових цілей.

Суб’єктами адміністративного ресурсу можуть бути усі гілки органів державної влади, органи місцевого самоврядування, а також державні та приватні підприємства та установи. Серед них найбільше можливостей для застосування адміністративного ресурсу мають органи виконавчої влади, оскільки саме вони забезпечують безпосереднє виконання законів, їх впровадження в життя і мають для цього найбільше засобів.

Однак одним з головних суб’єктів адміністративного ресурсу є силові структури. Вони, з одного боку, можуть бути інструментом, за допомогою якого посадовці здійснюють адміністративний вплив на хід виборчої кампанії, але, з іншого, – дуже часто силові структури